

บทที่ 6

สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่องหมอพื้นบ้าน และการดูแลสุขภาพตนเองของชาวบ้านอีสานครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาประเภทและภูมิหลังของหมอพื้นบ้าน วิธีการบำบัดรักษาโรคของหมอพื้นบ้าน พฤติกรรมการดูแลสุขภาพยามเจ็บป่วยของชาวบ้าน และเหตุผลของการรักษาด้วยวิธีพื้นบ้าน โดยเลือกบ้านหนองผักแว่น หมู่ 4 และหมู่ 3 ตำบลเหล่าดอกไม้ อำเภอเขียงยืน จังหวัดมหาสารคาม เป็นพื้นที่ทำการศึกษาวิจัย ใช้ระเบียบวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ เก็บข้อมูลผสมผสานกันทั้งการใช้แบบสอบถามและการสัมภาษณ์ระดับลึก พร้อมทั้งการสังเกตแบบมีส่วนร่วม สัมภาษณ์บุคคลสำคัญ โดยใช้แบบสอบถามสัมภาษณ์หมอพื้นบ้านทุกคนในพื้นที่ ศึกษา ได้หมอพื้นบ้านทั้งสิ้น 18 คน และใช้แบบสอบถามสัมภาษณ์ชาวบ้านทั่วไปในเรื่องการดูแลสุขภาพอนามัยยามเจ็บป่วย โดยแบ่งเป็นกลุ่มเด็กแรกเกิด ถึง 1 ปี 1-5 ปี และกลุ่มผู้ใหญ่หรือชาวบ้านทั่วไป อย่างละ 20 คน รวม 60 คน ในส่วนของการเก็บข้อมูลระดับลึก ได้ทำการสัมภาษณ์เจาะลึกเกี่ยวกับวิธีการและขั้นตอนการบำบัดรักษาของหมอพื้นบ้านแต่ละประเภท และได้ติดตามไปสัมภาษณ์คนไข้ที่เคยมาับการรักษากับหมอพื้นบ้าน รวมทั้งสัมภาษณ์ระดับลึกในเรื่องของพฤติกรรมการดูแลสุขภาพยามเจ็บป่วยของชาวบ้าน และเหตุผลของการรักษาด้วยวิธีพื้นบ้าน โดยนักวิจัยได้เข้าไปพำนักอยู่ในหมู่บ้านเป็นครั้งคราว ในช่วงระยะเวลา 8 เดือน ตั้งแต่มีนาคม - ตุลาคม 2535 เพื่อสร้างความคุ้นเคย มีส่วนร่วมในกิจกรรมของชาวบ้าน พร้อมทั้งการสอบถามและสังเกตวิถีชีวิตความเป็นอยู่ในด้านต่างๆ ตามบริบทขณะนั้น ผลการศึกษาที่ได้ทั้งหมดนำมาวิเคราะห์ร่วมกัน สรุปได้ดังนี้

สรุปผลการวิจัย

1) สภาพทั่วไปของหมู่บ้าน

บ้านหนองผักแว่นถูกตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2436 ปัจจุบันเป็น 1 ในจำนวน 14 หมู่บ้านของตำบลเหล่าดอกไม้ อำเภอเขียงยืน จังหวัดมหาสารคาม อยู่ห่างจากอำเภอเขียงยืน 9 กิโลเมตร

เมตร ปัจจุบันบ้านหนองผักแว่นแบ่งการปกครองออกเป็น 2 หมู่ คือ บ้านหนองผักแว่น หมู่ 4 และบ้านหนองผักแว่น หมู่ 3 บ้านหนองผักแว่น หมู่ 4 มีจำนวนครัวเรือนทั้งสิ้น 110 ครัวเรือน ประชากรรวม 666 คน เป็นชาย 323 คน หญิง 343 คน ส่วนบ้านหนองผักแว่น หมู่ 3 มี 116 ครัวเรือน ประชากรรวม 678 คน เป็นชาย 335 คน หญิง 343 คน อาชีพหลักของประชากรคือ การทำนา และทำไร่ พืชไร่นิยมปลูกคือ ถั่วลิสง และมันสำปะหลัง การทำนาได้ผลผลิตไม่แน่นอน ขึ้นอยู่กับปริมาณน้ำฝน โดยเฉลี่ยได้ผลผลิตประมาณ 30 ถึงต่อไร่ อาชีพรองของแม่บ้านคือ การทอผ้า ส่วนผู้ชายในหน้าแล้งนิยมอพยพแรงงานไปทำงานที่กรุงเทพฯ ซึ่งจะไปกันเกือบหมดหมู่บ้าน หมู่บ้านเริ่มมีไฟฟ้าใช้เมื่อปี พ.ศ.2523 น้ำประปามีเมื่อเดือนเมษายน 2536 มีหนองน้ำธรรมชาติ 4 แห่ง และมีน้ำตลอดทั้งปี 3 แห่ง ชาวบ้านใช้น้ำในหนองธรรมชาติสำหรับเป็นแหล่งน้ำการเกษตร ส่วนน้ำบริโภคในอดีตจะใช้น้ำบาดาลเป็นหลัก ปัจจุบันจะใช้ทั้งน้ำบาดาลและน้ำประปา ชาวบ้านมีส่วนใช้เกือบทุกครัวเรือน สาธารณูปโภคอื่น ๆ ที่หมู่บ้านมีได้แก่ วัด โรงเรียน หอกระจายข่าว ศูนย์สวัสดิการเกษตร เป็นต้น

2) ประเภทและภูมิหลังของหมอพื้นบ้าน

บ้านหนองผักแว่นมีหมอพื้นบ้านทั้งสิ้น 18 คน ส่วนใหญ่เป็นหมอผสมผสาน คือ มีความสามารถหลายอย่างในคนเดียว เช่น เป็นทั้งหมอเบา หมอสมุนไพร และหมอน้ำนิน เป็นต้น แต่ถ้าจะแบ่งประเภทของหมอพื้นบ้าน โดยใช้วิธีการรักษาร่วมกับการรับรู้ของตัวหมอเองเป็นเกณฑ์ในการแบ่งแล้ว ก็จะสามารถแบ่งได้ดังนี้ เป็นหมอเบา ร้อยละ 55.55 (10 คน) หมอสมุนไพร ร้อยละ 16.66 (3 คน) หมอลาทรง ร้อยละ 11.11 (2 คน) หมอธรรม หมอน้ำนิน และหมอพราหมณ์ จำนวนเท่ากันคือ ร้อยละ 5.56 (1 คน) หมอพื้นบ้านเป็นเพศชายทั้งหมด ยกเว้นหมอลาทรงที่เป็นเพศหญิง ร้อยละ 61.12 มีอายุมากกว่า 60 ปี อายุต่ำสุดของหมอพื้นบ้านคือ 40 ปี และอายุสูงสุด 86 ปี ร้อยละ 88.86 เรียนจบชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ทั้งหมดมีอาชีพทำนา ร้อยละ 55.55 มีภูมิลำเนาเดิมอยู่ที่บ้านหนองผักแว่น

สำหรับการเรียนหมอพื้นบ้านนั้นร้อยละ 61.11 สนใจไปเรียนเองโดยไม่มีผู้ใดแนะนำ เนื่องจากประจักษ์ในผลการรักษาด้วยตนเองว่า วิธีการรักษาโรคแบบพื้นบ้านสามารถรักษาได้ดี จึงสนใจอยากเรียนไว้เพื่อรักษาลูกหลานตัวเอง และช่วยเหลือผู้อื่น โดยไม่ได้คิดจะยึดเป็นอาชีพ และเนื่องจากหมอพื้นบ้านส่วนใหญ่เป็นหมอผสมผสาน ดังนั้นการแบ่งชนิดของโรคว่า หมอประเภทใดรักษาโรคใดบ้างจึงค่อนข้างยืดหยุ่นและหลากหลาย ขึ้นอยู่กับความสามารถของหมอแต่ละคน ตัว

อย่างของโรคต่าง ๆ ที่หมอแต่ละประเภทรักษามีดังนี้ หมอเป่า รักษาโรค โดยการเป่าเป็นหลัก เช่น ปากเปื่อย (เป็นทาง) กาเร็ด ผื่นพิษ ไข้หามกามี คออักเสบ (คออักเสบ) ผื่นผิวหนัง เป็นผื่นงู สัก ฯลฯ หมอสมุนไพร รักษาโรคโดยการใช้อาสมุนไพรรักษา เช่น โรคเกาต์ของแม่ลูกอ่อน โรคอยู่ไฟไม่ได้ของแม่ลูกอ่อน โรคทางเพศสัมพันธ์ โรคตับ ฯลฯ หมอสาหร่าย รักษาโรคที่เกิดจากผื่น กระจกตามัน ซึ่งคนไข้มีอาการได้หลายอย่างเช่น ปวดหัว ปวดท้อง กินข้าวไม่อร่อย นอนไม่หลับ ฯลฯ หมอธรรม รักษาโรคโดยใช้เวทมนต์คาถา บางครั้งเรียก "หมอเฒ่า" เช่น การแทงลูกตลอดลูกยาก เลี้ยงลูกยาก ถูกสุนัขกัด แมวกัด ฯลฯ หมอน้ำมัน รักษาโรคโดยการใช้น้ำมันทา ถู นวด โรคที่รักษาส่วนใหญ่จะเป็นโรคเกี่ยวกับกระดูก เช่น กระดูกหัก กระดูกแตก กระดูกเคลื่อน และอาการหักงอจากการถูกกระดูกหัก ส่วนหมอพราหมณ์ไม่เกี่ยวข้องกับการรักษาโรค แต่เป็นลักษณะของการแต่งแก้สะเดาะเคราะห์ต่าง ๆ

หมอพื้นบ้านจำนวนถึงร้อยละ 64.70 ให้ข้อคิดเห็นในด้านประสิทธิภาพของการรักษาโรคด้วยวิธีพื้นบ้านว่า อยู่ในระดับดี ถึงดีมาก ส่วนใหญ่รักษาหายหมดทุกราย แม้ว่าจะใช้ระยะเวลาบ้าง แต่ก็มีบางโรคที่หมอพื้นบ้านคิดว่าไม่สามารถรักษาได้ เช่น โรคตับ เบาหวาน โรคมะเร็ง โรคเอดส์ ปวดท้องไส้ติ่ง สนัขบ้ากัดจนถึงขั้นกลืนน้ำแล้ว เป็นต้น สำหรับการถ่ายทอดวิชานั้น หมอพื้นบ้านจำนวนถึงร้อยละ 77.77 ยังไม่ได้ถ่ายทอดวิชาให้ใคร โดยให้เหตุผลว่าตนเองยังอายุไม่มาก ยังสามารถทำการรักษาได้อีกนาน ถ้าถ่ายทอดวิชาให้ลูกหลานแล้วก็จะว่างมือเลย บางคนมีความเชื่อว่า ถ้าถ่ายทอดวิชาความรู้ไปแล้วอาจเจ็บป่วยได้ ในการถ่ายทอดวิชาความรู้ หมอบางคนก็จะเก็บวิชาที่ตัวเอง เห็นว่าสำคัญไว้ให้เฉพาะลูกหลานเท่านั้น อย่างไรก็ตาม หมอพื้นบ้านร้อยละ 72.22 กล่าวว่าในอนาคตหากมีผู้ใดสนใจก็จะถ่ายทอดความรู้ให้

สำหรับปัญหาอุปสรรคในการรักษาแบบพื้นบ้านนั้น ปรากฏว่าหมอส่วนใหญ่ ร้อยละ 77.22 ไม่มีปัญหาอุปสรรคในการรักษา สำหรับผู้ที่มมีปัญหาในการรักษา ปัญหาที่สำคัญ เช่น ถ้าคนไข้ไม่ชะลออาหารตามที่บอกจะรักษาไม่หาย ยาสมุนไพรหายากขึ้น และคนไข้ไม่ยอมมาลงกายเพื่อรักษาหายแล้ว เป็นต้น

3) วิธีการบำบัดรักษาของหมอพื้นบ้าน

โดยที่หมอพื้นบ้านส่วนใหญ่เป็นหมอผสมผสาน ดังนั้น วิธีการรักษาโรคของหมอพื้นบ้านจึงผสมผสานกันหลายวิธีไม่ได้ใช้วิธีใดวิธีเดียว สำหรับวิธีการรักษาของหมอเป่า หมอสมุนไพร และหมอน้ำมัน จะมีขั้นตอนการรักษาที่คล้ายคลึงกันคือ เริ่มตั้งแต่ตรวจดูอาการ ทำการรักษา และ

ปลงคายภายหลังการรักษาแล้ว ส่วนหมอธรรมและหมอหมอสาทรจะ เริ่มจากการตั้งคาย ทำพิธีรักษาและปลงคาย เพราะหมอธรรมและหมอสาทรมีความเชื่อว่า คายที่ตั้งไว้บูชาจะช่วยรักษาโรคได้ ส่วนหมอพราหมณ์เน้นเป็นเรื่องของการกระทำพิธีต่าง ๆ เช่น การแต่งแก้เสียเคราะห์เสียราง เสียขวัญ เสียเคราะห์บูชาโชคและการส่วยขวัญ

4) พฤติกรรมการดูแลสุขภาพอนามัยเจ็บป่วยของชาวบ้าน

เด็กอายุแรกเกิด ถึง 1 ปี

โรคที่เด็กวัยนี้เป็นกันบ่อย ๆ ได้แก่ ไข้หวัด เป็นไข้ และเป็นคúm เม็ดพุงตามตัว เมื่อเด็กเจ็บป่วย พ่อแม่ไม่นิยมพาไปหาหมอพื้นบ้าน และไม่นิยมซื้อยาจากร้านค้าให้ลูกกิน แต่จะพาไปรักษาที่สถานอนามัยประจำตำบล หรือโรงพยาบาลอำเภอ เชียงยืน หรือคลินิกแพทย์ในตัวอำเภอแล้วแต่ความรุนแรงของโรค โรคของเด็กที่ชาวบ้านเชื่อว่า ถ้าเป็นแล้วต้องใช้วิธีรักษาโดยหมอพื้นบ้านมีเพียงโรคเดียวคือ "กาเร็ด" โดยเชื่อว่าสาเหตุของโรคกาเร็ดก็คือ แม่เก่าแม่หลังมาหยอกล้อ ดังนั้นการรักษาจะต้องใช้วิธีเป่ากาเร็ด บางคนก็พาเด็กไปให้หมอพื้นบ้าน หรือผู้เฒ่าผู้แก่ผูกข้อมือวันพระ เพื่อให้เด็กอยู่ดีมีแรง และเป็นการป้องกันมิให้แม่เก่าแม่หลังมาหยอกล้อหรือรบกวนเวลานอนอีกด้วย

เด็กอายุ 1-5 ปี

โรคที่เด็กวัยนี้เป็นบ่อย ๆ ก็เช่นเดียวกับเด็กวัยแรกเกิด ถึง 1 ปี ก็คือ ไข้หวัด ตัวร้อน บางครั้งมีอาการชัก และเป็นคúmพุงตามตัว แบบแผนการดูแลสุขภาพอนามัยเจ็บป่วยของเด็กวัยนี้ ที่แตกต่างจากกลุ่มเด็กวัยแรกเกิด ถึง 1 ปี อย่างเห็นได้ชัดก็คือ เมื่อมีอาการเจ็บป่วยพ่อแม่จะซื้อยาให้ลูกกินเอง ถึงร้อยละ 40 ในขณะที่กลุ่มเด็กแรกเกิด ถึง 1 ปี มีการซื้อยาเพียงร้อยละ 5 แสดงให้เห็นว่า พ่อแม่ซื้อยาให้ลูกกินเอง ในกลุ่มเด็กโตมากกว่ากลุ่มเด็กแรกเกิดเป็นจำนวนถึง 8 เท่า ยาที่นิยมซื้อให้ลูกกิน ก็ซื้อจากร้านค้าในหมู่บ้าน เช่น ยาแก้ไอตรางู ยาชันติชีโร ยาช่างกิ่งเพชร ยาไวคูล เป็นต้น

ชาวบ้านทั่วไป

โรคที่ชาวบ้านเป็นกันบ่อย ๆ คือ โรคปวดเมื่อยต่าง ๆ เช่น ปวดหลัง ปวดขา ปวดสะโพก ปวดตามตัว และปวดศีรษะ ส่วนใหญ่เมื่อเกิดการเจ็บป่วยดังกล่าว ชาวบ้านนิยมซื้อยาแก้ปวดจากร้านค้าในหมู่บ้าน และจากรถที่มาขายตามบ้านมารับประทานเอง เช่น ยาแก้ปวดไพรานา บรูรา ทัมใจ แอนตาซิล กาลิน ฯลฯ สำหรับการรักษาดังวิธีพื้นบ้านนั้นพบว่า หากโรคใดที่ชาวบ้านมีความเชื่อคือ ตรีธธา หรือมีประสบการณ์ที่ดี ก็จะรักษาโรคนั้นด้วยวิธีพื้นบ้าน เช่น โรคเกี่ยวกับกระดูก อาการปวดข้อเข่าเขียจากการถูกกระแทก ถูกสุนัขกัด ผีพิษต่าง ๆ งูสวัด และแผลพุพองจากน้ำร้อนลวก ไฟไหม้ เป็นต้น ในการรักษาโรคบางโรค เช่น ผีพิษต่าง ๆ และแผลพุพองจากการถูกน้ำร้อนลวก ไฟไหม้ ชาวบ้านมีความเชื่อว่า แม้จะไปรักษากับหมอแผนปัจจุบันก็ต้องให้หมอเป่าเป่าไล่พิษ และเป่าเสียพิษไฟให้ก่อน การรักษาก็จะไม่เป็นอันตราย และไม่ปวดเสียบวดร้อน นอกจากนี้ยังพบว่า ชาวบ้านจะเปลี่ยนการรักษาด้วยวิธีพื้นบ้านอื่น ๆ ในกรณีที่การไปรักษากับหมอแผนปัจจุบันแล้วไม่หายหรืออาการไม่ดีขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งหมอสาทรังจะเป็นที่นิยมมาก บางครั้งก็รักษาควบคู่กันไป โดยในขณะที่คนไข้ยังนอนรักษาตัวอยู่ในโรงพยาบาล ทางญาติก็จะนำเสื้อผ้าของคนไข้มาหาพิธีรักษากับหมอสาทรัง เพราะเชื่อว่าโรคที่เกิดขึ้นและยังไม่สามารถรักษาได้ อาจเป็นเพราะการกระทำของผี จึงต้องทำพิธีสาทรัง เพื่อจะได้ทราบว่าสิ่งที่ต้องการอย่างไร และจะได้แก้ไขให้ถูกต้องต่อไป

นอกจากการสาทรังแล้ว วิธีการทางพื้นบ้านที่ยังเป็นที่ยอมรับอีกประการหนึ่งก็คือ "การเรียกขวัญ" หรือภาษาพื้นบ้านเรียก "การส่องขวัญ" จะทำในกรณีที่คนไข้ได้รับอุบัติเหตุเช่น ตกต้นไม้ รถล้ม เป็นต้น ซึ่งเชื่อกันว่าในบริเวณที่เกิดเหตุจะมีขวัญของคนไข้ตกอยู่ ฉะนั้นจะต้องทำพิธีเรียกขวัญกลับคืนมา เพื่อความเป็นสิริมงคลและหายจากโรคภัยไข้เจ็บโดยเร็ว การเรียกขวัญนี้แม้ไม่เกี่ยวข้องกับการรักษาโรคโดยตรง แต่จะมีผลทางด้านจิตใจ ช่วยสร้างความหวังและกำลังใจให้เกิดขึ้นกับทั้งตัวคนไข้และญาติพี่น้อง

5) เหตุผลของการรักษาดังวิธีพื้นบ้าน

เหตุผลที่ชาวบ้านยังคงใช้วิธีการรักษาแบบพื้นบ้าน มีดังนี้

1. ความเชื่อเกี่ยวกับสาเหตุของการเกิดโรคบางโรคในเด็ก โดยเฉพาะโรคกำเริต เชื่อว่า การแพทย์สมัยใหม่ไม่สามารถรักษาได้

2. ประสบการณ์ในอดีตที่สั่งสมมาจากครอบครัว เครือข่ายสังคมกลายเป็นวัฒนธรรม ความเชื่อของชาวบ้าน ในการรักษา โรคบางโรค เช่น ฝีพิษ โรคก้นผิตของแม่ลูกอ่อน โรคกระดูก การเรียกขวัญ การผูกข้อมือเด็กและการสะเดาะเคราะห์ต่าง ๆ
3. ชื่อเสียง และความสามารถเฉพาะตัวของหมอพื้นบ้าน
4. การไปรักษากับแพทย์แผนปัจจุบันแล้วไม่หายหรืออาการไม่ดีขึ้น

อภิปรายผลการวิจัย

ผลที่ได้จากการศึกษาครั้งนี้ กล่าวได้ว่า หมอพื้นบ้านยังคงมีบทบาทในเรื่องการดูแลสุขภาพของชาวบ้านในชนบทอยู่มาก แม้ว่าจะไม่เป็นที่ยอมรับมากเท่าในอดีต อันเนื่องมาจากนโยบายการกระจายสถานบริการของรัฐให้ครอบคลุมประชาชนในชนบท ทำให้ประชาชนมีทางเลือกในด้านสาธารณสุขมากขึ้นก็ตาม จะเห็นได้ว่าโรคภัยไข้เจ็บจำนวนมากไม่น้อยที่ชาวบ้านยังมีความเชื่อถือศรัทธา และนิยมไปรักษากับหมอพื้นบ้านเป็นอันดับแรก เช่น โรคกระดูก การถูกสุนัขกัด โรคกาเร็ด โรคฝีพิษ หรือแผลพุพองจากไฟไหม้ น้ำร้อนลวก หรือแม้ว่าจะไปรักษากับแพทย์แผนปัจจุบัน แต่ในบางโรคชาวบ้านก็ยังมีความเชื่อว่า จะต้องไปทำการเป่าไล่พิษจากหมอพื้นบ้านก่อน แสดงให้เห็นว่า การแพทย์พื้นบ้านเป็นสิ่งที่มีความจำเป็น และมีคุณค่าอยู่ในตัว หรือในทัศนะหลักตรรกวิทยาว่าด้วยเหตุผลของชาวบ้าน

นอกจากนี้ เมื่อการรักษาด้วยแพทย์แผนปัจจุบันแล้วอาการไม่ดีขึ้นหรือไม่หาย ประชาชนส่วนใหญ่มักรู้สึกว่าเกือบทั้งหมดก็จะกลับมารักษากับหมอพื้นบ้าน โดยเฉพาะหมอตำแยจะเป็นที่ยอมรับของชาวบ้านมาก เพราะเชื่อว่าโรคที่เกิดขึ้นและยังไม่สามารถรักษาได้ อาจเป็นเพราะการกระทำของผี จึงต้องทำพิธีไล่ผีเพื่อจะได้ทราบว่า ผีต้องการอย่างไร เพื่อจะได้แก้ไขให้ถูกต้องต่อไป พฤติกรรมดังกล่าวถือเป็นปรากฏการณ์ธรรมชาติ หรืออาจกล่าวได้ว่า เป็นสัญชาตญาณในการพยายามที่จะต่อสู้ ต้านทานทุกวิถีทาง เพื่อการมีชีวิตรอดของมนุษย์ แม้ว่าจะไม่ถูกต้องตามหลักวิทยาศาสตร์ก็ตาม ทั้งนี้เพราะระบบการแพทย์ในสังคมมีลักษณะที่เรียกว่า Pluralistic คือ มีแหล่งบริการรักษาพยาบาลให้เลือกหลายแหล่งตามความเชื่อถือของคนในชุมชน

หมอพื้นบ้านนอกจากจะมีบทบาทด้านการรักษาแล้ว ยังมีบทบาทในการเสริมสร้างขวัญ กำลังใจ รวมทั้งสร้างศรัทธาให้แก่ประชาชนเช่น บทบาทในการเรียกขวัญ การผูกข้อมือ และการสะเดาะเคราะห์ต่าง ๆ สิ่งเหล่านี้แม้จะไม่มีผลต่อการรักษาโรคโดยตรง แต่การที่คนเรา

มีความศรัทธา มีความเชื่อถือ ย่อมก่อให้เกิดผลทางด้านจิตใจ และส่งผลถึงสุขภาพกายในที่สุด ดังกล่าวที่ว่า "จิตเป็นนาย กายเป็นบ่าว"

อย่างไรก็ตาม จากการศึกษาพบว่า หมอพื้นบ้านส่วนมากยังไม่ได้ถ่ายทอดวิชาความรู้ให้แก่ลูกหลานหรือลูกศิษย์ บางคนก็มีความเชื่อว่า หากถ่ายทอดแล้วจะเป็นอันตรายต่อตัวเอง ประกอบกับชาวบ้านจำนวนไม่น้อยก็ไม่ได้ให้ความสนใจเฝ้าการรักษาแบบพื้นบ้านมากนัก รวมทั้งไม่สนใจที่จะเรียนรู้ด้วย และถึงแม้จะไม่ได้ให้ความสนใจ แต่ถ้ามีความจำเป็นก็ยังต้องใช้บริการหมอพื้นบ้านอยู่ ดังนั้นสภาพการดังนี้เป็นเช่นมาปัจจุบัน โดยไม่มีการพัฒนาปรับปรุงให้ดีขึ้น การแพทย์พื้นบ้านของไทยก็จะต้องเสื่อมถอยด้วยคุณค่าลงไป พร้อม ๆ กับต้องเป็นที่พึ่งของชาวบ้านในชนบทด้วย เมื่อถึงเวลานี้ก็คงจะเป็นสิ่งที่น่าเสียดายอย่างยิ่ง

ข้อเสนอแนะ

ก. ข้อเสนอแนะเพื่อการประยุกต์

1. ในส่วนของชาวบ้าน

จากการศึกษาพบว่า ปัญหาสุขภาพอนามัยของชาวบ้านในชนบทส่วนใหญ่เป็นการเจ็บป่วยเล็ก ๆ น้อย ๆ ที่ประชาชนสามารถดูแลตนเองได้ หากได้รับการพัฒนาโดยการอบรมให้ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับปัญหาโรคภัยไข้เจ็บ ที่ประชาชนสามารถปฏิบัติได้ เช่น แนะนำการใช้สมุนไพรต่าง ๆ ซึ่งประชาชนมีความคุ้นเคยดีอยู่แล้ว ดังนั้นจึงควรมีการรวมกลุ่ม หรือจัดตั้งแกนนำชาวบ้าน พัฒนาเสริมสร้างความรู้ในเรื่องการแก้ปัญหาระยะไข้เจ็บ สาธิตการปฏิบัติเกี่ยวกับการใช้สมุนไพร หรือแนะนำการปลูกสวนสมุนไพรที่มีสรรพคุณดี ได้รับการทดลองแล้วและ เชื่อถือได้ให้แก่ประชาชนไว้ใช้ในยามจำเป็น ซึ่งจะเป็นการลดรายจ่าย และลดอันตรายจากการใช้ยาผิด ๆ โดยเฉพาะการซื้อยาไปรับประทานเอง ซึ่งกำลังทวีความรุนแรงขึ้นทุกขณะ

2. ในส่วนของหมอพื้นบ้าน

ควรมีการอบรมให้ความรู้เพิ่มเติมในเรื่องของการรักษาโรคภัยไข้เจ็บ โดยเฉพาะโรคที่เป็นปัญหาของท้องถิ่น อาจเสนอทาง เลือกเกี่ยวกับสมุนไพรต่าง ๆ ที่มีสรรพคุณดีเพิ่มเติมให้กับหมอพื้นบ้าน ปรับแก้พฤติกรรมรักษาที่ไม่ถูกต้อง พร้อมทั้งส่งเสริมสนับสนุนการรักษาที่ก่อให้เกิดผลดี และเป็นประโยชน์ต่อคนไข้ รวมทั้งสนับสนุนให้มีการถ่ายทอดวิชาความรู้ของการแพทย์พื้นบ้าน เพื่อจะได้ช่วยกันจรรโลงสืบต่อวัฒนธรรมการแพทย์พื้นบ้านต่อไป

ข. ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยต่อ

ควรจะได้มีการวิจัยถึงการดูแลสุขภาพตนเองในกรณีเจ็บป่วยด้วยโรคต่าง ๆ ศึกษาเจาะลึกในแต่ละโรค โดยเฉพาะโรคที่เป็นกันมากในท้องถิ่น เพื่อจะได้ทราบถึงความเชื่อที่อยู่เบื้องหลังการเจ็บป่วย กระบวนการตัดสินใจแสวงหาแหล่งบริการจนกระทั่งหายป่วย ซึ่งจะช่วยให้เกิดความเข้าใจถึงความเชื่อมโยงระหว่างระบบความคิด ความเชื่อ และการรับรู้ของชาวบ้านกับแหล่งบริการสุขภาพ ซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา ข้อมูลที่ได้จะทำให้ทราบสถานการณ์ด้านสุขภาพของชุมชน นำไปวางแผน การให้บริการ และการให้สุขภาพศึกษาเพื่อป้องกันอันตรายที่อาจเกิดขึ้นได้